

PACT: 5 ANYS VETLLANT PEL TRENICALÒS

**A Europa, el
trenicalòs està
considerat un dels
rapinyaires més
amençats.**

El trençalòs (*Gypaetus barbatus*) és un ocell rapinyaire que té una distribució mundial discontinua,

amb poblacions al sud d'Europa, al centre-sud d'Àsia i al nord, al sud i a l'est d'Àfrica, on hi ha la població més gran (1.400-2.200 parelles). A Europa, el trençalòs està considerat un dels rapinyaires més amenaçats. De fet, la població europea es limita a dos nuclis reduïts a Creta i a Còrsega; un tercer nucli, fruit d'un programa de reintroducció, als Alps (i del qual s'han pogut comprovar últimament les primeres dades de reproducció), i un quart nucli, el més important, als Pirineus, on l'espècie es recupera lleugerament. Ara per ara, la població pirinenca compta amb 118 territoris, enfront dels 65 de fa 11 anys. Així, doncs, és l'única població prou sòlida per possibilitar projectes de reintroducció en altres llocs del continent (Alps, serres andaluses de Cazorla i Segura, etc.). Amb tot, encara hi ha factors que dificulten la recuperació òptima del trençalòs a les nostres muntanyes.

Atesa la importància de la població pirinenca en termes de conservació de la natura, el 1999, l'Associació per a la Defensa de la Natura (ADN) i el Departament de Medi Ambient del Govern d'Andorra crearen el Pla d'Actuacions per a la Conservació del Trençalòs (PACT) al Principat d'Andorra per tal que el nostre país també participés, tant com fos possible, en les accions comunitàries en favor de l'espècie. Fou, però, l'any següent quan van començar les primeres actuacions del PACT.

El PACT té una estructura de funcionament ben simple. Consta d'una Comissió Mixta de Supervisió (CMS) formada pels més alts representants del Departament de Medi Ambient del Ministeri d'Agricultura i Medi Ambient, els màxims representants de l'ADN i un coordinador escollit

de mutu acord entre el Ministeri i l'ADN. La CMS es reuneix periòdicament per preparar actuacions i avaluar-ne els resultats. D'altra banda, el PACT compta amb un Comitè Assessor (CA) integrat per experts en trençalòs de Catalunya, França i Espanya. Aquest CA es consulta a l'hora de prendre algunes decisions sobre la gestió de l'espècie.

Abans del PACT

El seguiment organitzat del trençalòs al Principat d'Andorra començà l'any 1979 per part de Marie Jo Dubourg i altres futurs membres de l'ADN. Les observacions, però, eren esporàdiques. L'any 1982 s'observà una parella amb comportament nupcial. Amb tot, no se'n comprovà la reproducció i l'estiu de l'any 1983 en desaparegué un membre. L'any 1987 es detectà una nova parella formada per un exemplar adult i un altre de subadult. Però no fou fins al 1995 que aquesta parella començà a interessar-se per una zona, encara que fora de l'època de nidificació (abril i maig). L'any 1996, aquesta mateixa parella construï dos nius, un al nord-oest del Principat d'Andorra i l'altre a Catalunya, a prop de la frontera. Ocuparen el niu català, però a la primavera es desplaçaren cap a l'andorrà. Al mes de setembre d'aquell mateix any, a la Massana es trobà un trençalòs adult ferit. Tenia una ferida greu al bec, però no se'n pogué determinar la causa. Després d'operar-lo, l'ocell, anomenat Cabús, ingressà al centre de cria de trençalossos Guadalentín, a Jaén, Espanya. D'ençà d'aquest esdeveniment no s'havia detectat cap altre indicatiu de reproducció de trençalòs en territori andorrà, si bé a les valls veïnes de Catalunya i França hi ha parelles que es reproduïxen amb èxit. Una part dels dominis d'aquestes parelles penetren en territori andorrà i, d'altra banda, nombrosos individus joves i subadults freqüenten el país en els seus vols de dispersió.

Primers passos

L'any 2000, el PACT va encarregar a Antoni Margalida (un dels principals experts mundials en l'espècie i membre del CA) un parell d'estudis bàsics per a la gestió de l'espècie: *Estimació de la disponibilitat tròfica per al trençalòs (Gypaetus barbatus) a Andorra: implicacions per a la gestió i conservació de l'espècie i Factors que influencien la selecció dels sectors de nidificació del trençalòs: aplicació d'un model al Principat d'Andorra*. Es volia esbrinar si el Principat oferia prou aliment i llocs bons perquè una parella de trençalòs hi pogués niar amb possibilitats d'èxit. Paral·lelament, aquell mateix any, el PACT va organitzar a Andorra la reunió de coordinació de les administracions pirinenques que tenien

plans de conservació de l'espècie. L'any abans ja havia assistit a aquesta mateixa reunió (celebrada a l'Aragó) i havia començat a participar en els censos simultanis que es feien a la tardor i a la primavera a tota la serralada.

Com a document cabdal, a més dels dos esmentats, es va confeccionar una base de dades per introduir-hi les observacions de trençalòs que es fessin en territori andorrà, es van editar unes fitxes per a aquesta escomesa i es van repartir entre les persones interessades. Es va fer un curset específic sobre el trençalòs adreçat al cos de banders, amb la intenció que les observacions que en fessin els seus membres fossin al més precises possible. D'altra banda, també es va editar un fullet per difondre l'espècie entre el gran públic.

Jordi Dalmau-PACT.

Femella de la parella andorrana covant a l'interior de la canya on l'any 2004 es va produir la primera nidificació documentada del Principat.

Tanmateix, l'estatus del trençalòs al Principat d'Andorra continuava essent el de sempre: no nidificant, però freqüent com a conseqüència de les incursions dels adults dels territoris veïns i dels joves en dispersió. Aquest estatus, però, aviat canviaria. Calia que passessin tres anys més i que es portés a terme la principal mesura de gestió que ha realitzat el PACT: la posada en funcionament i el manteniment d'un punt d'alimentació suplementària o canyet.

Ventall d'actuacions

Precisament, la portada d'aliment al canyet és una de les principals actuacions que plantejava l'Estratègia de conservació del trençalòs al Principat d'Andorra, document redactat i aprovat l'any 2002 i que preveu cinc àmbits d'actuació per avançar en la conservació de l'espècie: la millora legal, el seguiment poblacional, l'alimentació suplementària, la difusió social i la col·laboració internacional. Aquesta estratègia nacional va en la línia de les que es redacten i apliquen als països veïns, i cal considerar-la fonamental per ordenar les actuacions i les prioritats del PACT. Fruit d'aquesta planificació, s'han dut a terme nombroses accions de caire social, com per exemple xerrades a les escoles, una exposició itinerant per als més petits, una altra de fotogràfica per al públic en general, la publicació d'un conte per a la canalla, productes de marxandatge, la creació d'una pàgina web lligada a la de l'ADN i la reedició del fullet divulgatiu.

En l'aspecte de la millora de la legislació andorrana que protegeix l'espècie, s'ha redactat una proposta molt concreta que podria vincular-se directament a la futura llei del patrimoni natural. En aquest sentit, cal entendre que protegint el trençalòs es protegeixen espècies que comparteixen hàbitat, com ara altres rapinyaires que nidifiquen als basers. És a dir, que el trençalòs és una espècie *paraigua*

a redós de la protecció de la qual se n'aixopluguen d'altres. D'altra banda, la col·laboració internacional del PACT es va fer palesa amb l'assistència i la presentació d'un pòster al darrer col·loqui internacional sobre el trençalòs, celebrat als Alps Marítims francesos, i continua amb la participació cada any en els censos interpirinencs i, sobretot, amb l'ingrés, a final del 2004, en el Grup de treball espanyol d'estudi i conservació de l'espècie. El seguiment poblacional ha consistit a fer sortides periòdiques als llocs on es veu l'espècie més sovint. Aquestes visites han fornit una bona quantitat d'observacions, algunes de les quals han estat d'exemplars marcats al Pirineu aragonès quan eren pollets.

L'alimentació suplementària ha estat, tal com es diu més amunt, l'actuació de gestió directa sobre l'espècie més important duta a terme dins el PACT. Atesa la principal conclusió de l'estudi de disponibilitat tròfica de l'any 2000, segons la qual, com a conseqüència de les limitacions tròfiques i climàtiques d'Andorra, la creació d'un punt d'alimentació suplementària podria contribuir a augmentar les possibilitats d'assentament i d'èxit reproductor de l'espècie en el futur, es va decidir establir un canyet específic per a trençalòs. El lloc havia de reunir unes bones condicions de tranquil·litat, pendent per envolar-se les aus i accés per abastir-lo d'ossos periòdicament. Finalment es va trobar un punt que, a més de complir aquests requisits, estava molt a prop d'una de les zones d'alimentació natural de l'espècie, localitzada gràcies a les sortides periòdiques i a les observacions recollides a la base de dades creada l'any 2000. Així fou com el gener del 2003 es van començar a portar potes d'ovella procedents de l'escorxador Nacional d'Andorra a un punt d'una muntanya del centre del país. L'aprofitament d'aquests ossos per part

de l'espècie va ser gairebé immediat, cosa que demostrà l'encert de l'escomesa. Les observacions de trenalossos alimentant-se al canyet, sobretot de dos exemplars adults, es van anar repetint fins a final d'hivern i a la tardor següent, moment en què s'observà un fet que capgirà completament l'estatus de l'espècie al Principat.

2004: el gran any

La tardor del 2003 es reprengué el manteniment del canyet (que havia estat inoperatiu durant l'estiu, com se sol fer amb els canyets per a trenalòs). A més dels ossos habituals, s'hi portà un sac de llana per temptar la sort: provar si els dos adults que sovint s'hi veien eren una parella i l'aprofitaven per fer niu. El 26 de novembre s'observà els dos adults al canyet, però en comptes de menjar ossos s'endugueren llana. L'un darrere l'altre volaren vers una paret rocosa propera, on arribà un moment que es perderen de vista. Aquesta era la reacció esperada quan es deixà llana al canyet uns dies abans, i representava un indicatiu d'intent de reproducció molt prometedori.

A partir d'aleshores, la principal tasca del PACT va ser el seguiment d'aquesta parella. Es van fer nombroses visites a la zona –amb el màxim de prudència possible per no destorbar-los–, que van permetre observar algunes còpules i l'entrada de material en un forat de la paret. Així, doncs, estàvem davant el que feia molts anys que no es veia a Andorra: un intent de reproducció de trenalòs. I diem intent perquè aquesta espècie té un cicle reproductiu llarg i fràgil, i el fet de veure'ls fer niu no és sinònim de reproducció segura. Amb tot, el dia 9 de gener de 2004 encara se'ls veié volar junts, però el dia 16 es van veure dos relleus d'incubació. Es constata, doncs, ara sí, un fet del tot inèdit al Principat d'Andorra: la

primera nidificació documentada de l'espècie. Es desconeix si ho havia fet abans d'aquelles observacions pioneres de finals dels anys setanta, però el que era segur era que d'aleshores ençà no ho havia assolit mai. A partir del seguiment, es va determinar que la posta va tenir lloc entre els dies 10 i 15 de gener. Des de cap dels llocs de control no es va poder veure la posta. Es desconeix, doncs, si era simple o doble. De totes maneres, els indicis posteriors fan pensar que es tractà d'una posta simple.

Jordi Dalmau-PACT.

Quan es forma una parella de trenalossos, els dos membres passen moltes estones junts volant, parant el sol, mirant des d'una talaia i arreglant-se el plomatge.

Sabent la data de posta es podia calcular la data d'eclosió i planificar els controls. Cada fase de la reproducció representava un interrogant molt emocionant i, sens dubte, una satisfacció enorme per a la CMS del PACT si se superava amb èxit. Durant el període d'incubació es van veure 16 relleus, és a dir, canvis de torn de covar entre els dos membres de la parella. A començament del mes de març es complien les dates en què havia de néixer el pollet, entenent que la posta fos fèrtil, cosa que no sempre es compleix. L'expectació era màxima. El dia 10 al migdia es va observar que el mascle covava amb més inquietud del que era habitual en ell. De tant en tant es movia com si li punxessin la panxa o com

El trencalòs no és un ocell qualsevol.

A banda de fer una envergadura de prop de 2,7 metres i gairebé 1 m d'alt, el color roig ataronjat del seu pit no és un color natural, sinó que el trencalòs pinta el seu plomatge blanc original banyant-se en aigües ferruginoses. Els exemplars immadurs, en canvi, no presenten aquests colors tan vius, sinó que són més foscos, gairebé negres del tot els més joves. Curiosament, adults i joves i mascles i femelles tenen una mena de barba sota el bec, la funció de la qual encara no es coneix. És, doncs, un ocell "barbut" que es "maquilla". A banda de les seves característiques morfològiques, que en fan un dels ocells més grans d'Europa, el trencalòs és també el rapinyaire més especialitzat. En efecte, el seu règim alimentari es compon en un 90% d'ossos, potes, tendons i lligaments d'ungulats salvatges que ingereix gràcies al seu coll elàstic. La resta del seu règim alimentari la componen uns quants micromamífers i ocells morts durant l'hivern o la migració. D'aquesta manera, el trencalòs, igual que els altres ocells necròfags pirinencs, és totalment inofensiu. Últim esglaó de la cadena alimentària, no entra en competició amb cap altre animal, sinó que al contrari, el trencalòs té un paper imprescindible: l'eliminació de les restes d'animals morts a la muntanya. Pot empassar-se directament els ossos petits o mitjans, però no els més grans. Per aprofitar també aquests ossos ha desenvolupat una tècnica sorprenent: els agafa amb les urpes i els deixa caure damunt d'una tartera perquè es trenquin. Aleshores només li cal aterrar per recuperar els trossos petits i empassar-se'ls, o tornar a agafar-los i repetir l'operació.

Al mes de novembre, quan els altres ocells es preparen per afrontar l'hivern, el trencalòs comença el seu cicle reproductiu. La parella construeix un niu en un forat o replà, al bell mig d'una cinglera, dels 600 m als 2.200 m d'altitud, on la femella pondrà 1 o 2 ous. La incubació dura 2 mesos, període durant el qual mascle i femella es relleven regularment per mantenir l'escalfor de la covada. Com en moltes altres espècies de rapinyaires, només un poll sobreviu en cas de posta doble. A partir del mes de juny es poden observar els primers joves i la fase d'aprenentatge, durant la qual el jove es queda amb els seus pares, dura fins al mes d'octubre, si fa no fa. Fins als 5 o 7 anys, el jove emprèn una vida erràtica durant la qual realitza desplaçaments molt importants pels Pirineus. Arribat a l'edat adulta, el trencalòs busca una parella amb la qual es queda tota la vida. La primera reproducció exitosa té lloc generalment als 10 anys. Pel que fa a les parelles reproductores, s'estima que només aconsegueixen criar un jove amb èxit cada 3 anys. Per altra banda, només una tercera part dels joves que volen arribaran a l'edat adulta.

si s'hagués d'aixecar tot d'una. El dia 12 tornava a covar el mascle i feia com dos dies abans, moviments sobtats com si el burxessin. Al cap d'una estona, la femella va entrar al niu amb menjar. El mascle va saltar-ne i ella es disposà a treballar l'aliment que havia portat. Uns minuts més tard es va veure perfectament com peixia el petit poll. L'alegria entre els membres de la CMS del PACT va ser absoluta: finalment s'acomplia l'anhelat somni de veure néixer un pollet de trencalòs a Andorra. S'encetava així una nova fase que havia de durar quatre llargs mesos, que és el temps que el poll romangué al niu.

A partir de llavors, els pares el peixeren en diferents llocs de la paret, segons on aterrava després dels seus vols de pràctiques. Cap a final de mes se'l veié menjant al canyet i a les darreries d'agost va veure's per última vegada a Andorra, raó per la qual se suposa que abandonà el país i inicià la vida erràtica que caracteritza els joves trencalossos fins que no estableixen el seu propi territori, al cap de 5 o 6 anys, quan són adults i madurs per reproduir-se. Sense cap mena de dubte, la presència del canyet ha estat cabdal per a l'èxit de la reproducció d'aquesta nova parella andorrana

i palesa l'encert de la decisió de posar-lo en funcionament i de fer-ne un manteniment acurat.

A partir d'ara

Lluny d'aturar-se un cop assolit el gran objectiu de tenir una parella reproductora al Principat, la feina del PACT continua i se centra sobretot en el seu seguiment. La tardor del 2004 es van tornar a veure indicis clars de festeig, com ara entrar material en un nou niu, fer vols nupcials i copular. Malgrat totes aquestes mostres d'instint reproductiu, les nombroses observacions

que s'han fet de la parella han demostrat que enguany no crien. Aquest fet de no reproduir-se cada any, tot i romandre junts i fer niu, és habitual en el trencalòs, i no ha d'entendre's com anar enrere, sinó com un fet comportamental de l'espècie. Així, doncs, caldrà esperar la temporada vinent per, potser, tenir un nou pollet de trencalòs.

En cas que sigui així, s'intentarà de marcar-lo amb bandes alars per tal de poder-lo reconèixer, de la mateixa manera que es fa sovint amb els

Jordi Bas.

El trencalòs és l'únic ocell del món que s'alimenta gairebé exclusivament d'ossos. Si són massa grossos, els trenca tot llançant-los contra les tarteres.

Durant tot aquest període, els adults l'alimentaven amb menjar del canyet (el manteniment del qual es perllongà més del normal per ajudar-los a esquarterar el pollet) i el protegien de les inclemències meteorològiques, sobretot durant el primer mes i mig. El pollet creixia bé. A final de juny i començament de juliol exercitava molt les ales perquè s'atansava el seu primer gran repte: fer el primer vol. La tasca de vigilància del niu per part del PACT s'incrementà, i finalment el dia 11 es produí el salt.

pollets aragonesos. El pollet de l'any passat no es va voler marcar perquè, segons els experts del CA del PACT, en tractar-se de la primera reproducció de la parella a Andorra era prudent destorbar-la al mínim possible.

A banda del seguiment poblacional, també es continua i es continuarà mantenint el canyet. Sobre aquest punt és bo aclarir que la figura del canyet no és un objectiu, sinó un mitjà per ajudar a establir un petit nucli reproductor i ajudar a sobreviure els exemplars joves. Sens dubte, l'òptim fóra que al Principat hi hagués prou menjar per als trencalossos de manera natural, això és, més bestiar a la muntanya (especialment ovelles) i més ungulats salvatges (sobretot isards). Però mentre això no arribi, les aportacions d'ossos al canyet ajudaran a tirar endavant la nostra primera parella de trencalossos.

Pel que fa a la recerca, des del PACT tenim molt interès a conèixer el risc que poden representar els cables elèctrics i els ginys de les estacions d'esquí, ja que en alguns països la col·lisió amb aquests diferents cables causa baixes entre els trencalossos. No ens oblidem de la difusió social de l'espècie, peça clau per protegir-la més i millor. En aquest sentit, volem editar un pòster, tenir una exposició pròpia de caràcter itinerant pel país i fer-nos presents en diferents espais relacionats amb la natura, entre altres coses. Totes aquestes actuacions, i algunes més, es concreten en el recentment aprovat nou pla triennal del PACT, que proposa i ordena les accions que es faran fins al 2007.

Fotografies: Jordi Dalmau-PACT.

Poll d'Andorra de l'any passat, poques setmanes abans de saltar del niu. El seu plomatge fosc contrasta amb el dels adults.

1r semestre 2005

17

hàbitats

Moment en què es fa l'aportació d'ossos al canyet

Les baseres, com les de Rocafort, són l'hàbitat de nidificació del trencalòs

THE LAMMERGEIER

Quadre resum de la cronologia de la primera reproducció de trençalòs al Principat d'Andorra.

- *8 de gener de 2003: Posada en marxa del canyet.*
- *14 de novembre de 2003: Aportació de llana com a «esquer» per a la parella.*
- *26 de novembre de 2003: Els adults prenen llana i se'n van a una paret.*
- *17 de desembre de 2003: Localització de la cavitat que serà el niu.*
- *10-15 de gener de 2004: Posta i inici de la incubació.*
- *10 de març de 2004: Eclosió.*
- *11 de juliol de 2004: Envol del poll.*
- *30 d'agost de 2004: Última observació del poll a Andorra.*

De tot plegat se'n pot estar al corrent si es visita l a pàgina web: www.adn-andorra.org/pact, que s'actualitza regularment i d'on es poden baixar alguns documents interessants sobre l'espècie.

Jordi Dalmau és tècnic forestal i coordinador del PACT.

Agraïments

El PACT no faria la tasca que fa sense la col·laboració de les persones que ens envien observacions de trençalossos i d'aquelles que ens ajuden de diferents maneres. Amb tot, cal esmentar especialment l'ajuda incondicional de l'Ann Matschke, la Barbara Melville, la Wiebke Berger, el Jordi Nicolau i el Lluís Miquel Martín. També agraïm molt la col·laboració dels tècnics del Departament de Medi Ambient i dels membres del cos de banders. Moltes gràcies a tothom.

The Lammergeier (*Gypaetus barbatus*) is a bird of prey which has a discontinuous world distribution, with populations in southern Europe, central-southern Asia and in the north, south and east of Africa where the highest population is found (1400-2200 pairs). In Europe, the lammergeier is considered to be one of the most threatened birds of prey. The European population is limited to two reduced nuclei in Crete and Corsica, a third nucleus in the Alps, resulting from a reintroduction programme in which reproduction data has recently been confirmed, and the fourth and most significant nucleus is in the Pyrenees, where the species is experiencing a slight recovery. 11 years ago the Pyrenean population was distributed over only 65 territories and now it has 118 territories. It is therefore the only population solid enough to make reintroduction projects in other areas of the continent possible (the Alps, the Andalucian mountains in Cazorra and Segura, etc). However, there are still factors which complicate the optimum recovery of the lammergeier in our mountains. Aware of the significance of the Pyrenean population for the conservation of nature and for Andorra to participate as much as possible in the steps taken to preserve the species, in 1999 the Association for the Defence of Nature (ADN) and the Environment Department in the Andorran Government created a Plan of Action for the Conservation of the Lammergeier (PACT) in the Principality of Andorra. It wasn't in fact, until the following year that PACT began to take action.

PACT has a very simple working structure. It consists of a Mixed Supervision Commission (CMS) made up of the top representatives from the Environment Department of the Agriculture and Environment Ministry, the top representatives of ADN and a coordinator appointed through mutual agreement between the Ministry and ADN. The CMS meets periodically to plan the action to be taken and to evaluate the results. PACT also has a Committee Assessor (CA) made up of lammergeier experts from Catalonia, France and Spain. This CA is consulted when it comes to making some of the decisions on the management of the species.